

Kocsis M.

**TIZENHATODIK SZÁZADI UKRÁN EGYHÁZI KÉZIRATAINK
ÉS HELYESÍRÁSUK**

Szombathely, 2008. — 335 p.

Кочич М.

**УКРАЇНСЬКІ ЦЕРКОВНІ РУКОПИСИ XVI СТОЛІТТЯ (В УГОР-
ЩИНІ) ТА ЇХ ПРАВОПИС**

Сомбатгей, 2008. — 335 с.

У рік святкування 450-річчя створення Пересопницького Євангелія дедалі чіткіше усвідомлюється потреба віднайдення, збереження і вивчення цінних рукописних пам'яток української мови і культури. Свій внесок у цю справу роблять і дослідники сусідніх країн. Чимало давніх пам'яток історичного Закарпаття відшукав і опублікував свого часу професор Іштван Удварі (на жаль, він рано пішов з життя). Йому вдалося також віднайти в архівах рідкісну пам'ятку мови і культури закарпатських русинів, а саме «Нягівські повчання» 1758 р., репринтне перевидання якої здійснив завідувач кафедр української філології в Будапешті та Ніредьгазі професор Золтан Андраш (див.: «Слов'янський світ», 2007, № 5, с. 227–228).

Вивченням мови цінних українських манускриптів цікавиться й відомий угорський мовознавець, славіст, україніст, доктор філологічних наук Мігай Кочич, директор Інституту славістики і завідувач кафедри славістики Сегедського університету ім. Йозефа Ференца. Тут вивчають сербську, болгарську, російську, українську мови та літератури. У його творчому доробку — різнопланові дослідження зі слов'янських мов, монографії та статті, підручники й посібники. М. Кочич є видавцем текстів низки джерел історії української мови: «Скотарське Учительне Євангеліє — український гоміліар 1588 р.» (1997), «The Szeged Minea. A Cyrillic manuscript from the late 16th century, 1–3» (1999–2001) — «Лейтанская Миня. Исследования и текст» (2003). Написав ряд праць про орфографічні та мовні особливості українських пам'яток XVI ст., що зберігаються в Угорщині. Один з авторів «Словаря-индекса русской редакции древнеболгарского языка конца XI — начала XII в., т. 1–3» (1989–1993), у співавторстві видав текст середньоболгарської пам'ятки XIII–XIV ст. «Будапештское Евангелие» (2003).

Великою заслугою М. Кочича є те, що він відшукав в Угорщині, систематизував і проаналізував українські пам'ятки церков-

ної мови XVI ст., принесені на територію країни українцями-переселенцями. Рецензована книжка присвячена дослідженню їхнього правопису, мови в цілому.

Період другої половини XVI — початку XVII ст. був дуже важливим у культурному житті українців і, зокрема, в оформленні писемних церковних пам'яток, тому вивчення їхньої мови, у тому числі орфографії, має велику наукову вагу. У вступі до праці М. Кочич подає детальний опис трьох основних кирилических редакцій церковнослов'янської мови XIII ст.: середньоболгарської, сербської і давньоруської. Ці редакції з погляду правопису різко відрізнялися одна від одної, що він і демонструє на конкретних прикладах.

Щодо самих рукописів, то їх загалом 12 і вони зберігаються в бібліотеках різних міст Угорщини, а саме: Склотарське Учительне Євангеліє — у Будапешті, Сегедська Миня і Сегедські Листки — у м. Сегеді, Лейтанська Миня, Шарошпотокське і Маріапочське Євангеліє, Надлейтанський і Шарошпотокський Апостоли, Пириченський Кодекс і Дюлайські євангелійські уривки — у м. Ніредьгазі, Маріапочський¹ і Дебреценський Кодекси — у м. Дебрецені.

За словами автора, його головною метою була публікація каталогу рукописів. Він становить першу частину книги. Стосовно всіх манускриптів подано такі їх палеографічні та мовні особливості: назва, місце зберігання і шифр, передісторія, водяні знаки, формат і обсяг, кількість переписувачів, цікаві маргінали, література, детальний зміст (склад), найважливіші мовні риси (насамперед східні слов'янськи й, зокрема, українськи). Наприклад, короткі дані про одну з пам'яток: «Маріапочське Євангеліє (м. Ніредьгаза, Бібліо-

¹ Маріапоч — поселення в північно-східній Угорщині, відоме у всій країні та за її межами завдяки тому, що тут декілька разів мироточила ікона Божої Матері. Уже понад 300 років сюди з'їжджаються віруючі не лише з Угорщини, а й із сусідніх країн.

тека Греко-католицької духовної академії св. Афанасія, шифр: Ms 20.006) — уривок Євангелія від Луки (11, 34 — 12, 21), уривок Євангелія від Іоанна (6, 48 — 7, 36); застосована нами пагінація умовна: перший аналізований нами листок називається листком А і т. д.; скорочення по черзі: ME1, ME2» (с. 11).

Другою своєю метою автор ставить розгляд правопису, властивого українським церковним рукописам даного періоду. З цією метою він проводить скрупульозний аналіз пам'яток. Опис кожної орфографічної системи здебільшого складається з шести частин: 1) уживання ерів; 2) написання юсів; 3) поєднання букв **кы, гы, хы** та **кн, гн, хн**; 4) грецькі букви **ς** і **ω**; 5) «нові» букви с широке, **й** та **ї**; 6) інші зауваження. Автор пояснює, чому задля аналізу він вибрав різні частини манускриптів. Отже, на це вплинули такі фактори: кількість переписувачів, імовірна кількість протографів, а також значна відмінність між складовими частинами деяких рукописів.

Другу частину монографії присвячено загальному огляду орфографічних особливостей пам'яток. Ці особливості зібрані і проаналізовані в тому самому порядку, в якому вони демонструвалися при описі окремих рукописів. Тут бачимо такі рубрики: уживання ерів, написання юсів, **кы, гы, хы** та **кн, гн, хн**; грецькі букви, нові букви, інші зауваження, поєднання букв. М. Кочип на численних прикладах описує використання цих літер у різних позиціях і наводить таблицю їх уживання в окремих манускриптах. За цими спостереженнями він робить низку констатацій та висновків. Це, наприклад, відомості про літеру **ы** на позначення фонем, яка досі збереглася в карпатоукраїнських діалектах. Аналізуючи написання літер **ы** або **и** в рукописах, він робить висновок про карпатоукраїнське походження більшості пам'яток. Згадує й зауваження І. Удварі про те, що ці форми властиві русинській писемній мові XVIII ст.²

Цікавими є загальні висновки М. Кочипа. Спершу він наводить твердження В. В. Німчука про чотири періоди в історії українського правопису і зауважує, що з огляду на час

виникнення українські релігійні пам'ятки Угорщини належать до другого періоду. Тому виникла потреба відповісти на питання, якою мірою в пам'ятках XVI ст. відбилися так звані євтиміївські принципи, а саме: вживання ера, часте вживання **ς**, урегулювання напису двох нейотованих юсів, уживання восьмеричного **и** і десятиричного **ї**, широке с для передачі звукосполучення **ј+е**, уживання омеги, не позначення інтервокального **ј** перед **а**. Ці результати унаочнено в таблиці, де подано різні редакції манускриптів з необхідними поясненнями: так, знак **0** тут означає відсутність середньоболгарського написання, **1** — більш-менш послідовне дотримання євтиміївських правил, **2** — їх суворе дотримання без винятків чи майже без них. Підсумовуючи, автор свідчить, що переписувачі XVI ст. прагнули писати за тирновською орфографією. Отже, другий період історії українського правопису є не стільки фактом запозичення нового середньоболгарського узусу, а скоріше означає свідоме прагнення зближення з тирновськими нормами.

М. Кочип зауважує, що завдяки вивченню пам'яток XVI ст. ми отримуємо багато важливої інформації про український алфавіт того часу. Він згадує про те, що в аналізованих пам'ятках ще не трапляється позначення літери **г** як **г**, пояснюючи це церковним характером текстів, зокрема браком слів з літерою **г**, у той час як документи XIV–XV ст. вже знали диграф **кг / к** (у староукраїнській мові можна знайти 13 таких слів). Таким чином, вивчення рукописів важливе не лише з мовного погляду, а може прислужитися докладнішому знайомству з історією української орфографії.

У кінці книги подано бібліографію, резюме російською мовою, а також ілюстрації — зразки текстів з різних манускриптів та карту їх поширення в Угорщині.

Дослідження М. Кочипа вражає своєю скрупульозністю, точністю, вивіренистю, ґрунтовним знанням матеріалу. Він розкриває нові, досі невідомі науці факти з історії української мови та культури.

Л. МІШКЕТИК

² Крім низки статей про ці питання, І. Удварі належить фундаментальна праця «Русини у XVIII ст. Історичні та культурно-історичні дослідження» (*Udvary I. Ruszinok a XVIII században : Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok.* — Nyíregyháza, 1994. — 390 p.).